

EGYHÁZI ISKOLÁK NYUGATON ÉS NÁLUNK

A Z UTÓBBI MINTEGY TÍZ ÉVBEN szinte minden valamirevaló társadalomkutató vigyázó szemét Nyugatra vetette: ha valamit kívánatos perspektívának tartottunk, akkor az az volt, hogy egyszer mi is eljussunk a demokráciának legalább arra a fokára, amely a nyugati országokat jellemzi. Most itt a lehetőség politikai rendszerünk átalakítására, itt a lehetőség a világnézeti és a vallásszabadság nyugati normáinak megfelelő kereteinek kialakítására, érthető tehát, hogy még nagyobb az érdeklődés az iránt, és most már nem is csak a társadalomkutatók körében, hogy hogyan oldják meg a számunkra ma problematikus kérdéseket Nyugaton. A mi esetünkben ez a kérdés így hangzik: hogyan szabályozzák ott az egyházi, vagy, hogy pontosabbak legyünk, a felekezeti jellegű oktatást?

A minap egy magánoktatással kapcsolatos konferenciára készülve tanulmányoztam nagyon hasonló okból a nyugati szakirodalmat. Akkor már a meghatározással is nehéz helyzetbe kerültem, hiszen az egyes általam vizsgált országokban nagyon is eltérő módokon értelmezik a magánoktatás mibenlétét. Van ország, ahol közoktatás az, amit közpénzekből fedeznek és magánoktatás az, amit nem abból. Másutt azonban ez a megkülönböztetés értelmetlen, mert a magániskolákat is az állam finanszírozza, szigorúan egyforma mértékkel. És van ország, ahol a költségek egy részét fedezi közösségi forrásból a privát intézményekben. Van ország, ahol a magániskolákban mást és másképpen tanítanak, mint az államiakban, és van olyan ország, ahol a magániskolákban a tananyag általában nem, vagy csak részben, esetleg csak az oktatás világnézeti meghatározottságában különbözik a közintézményekben szokásostól. Nem sorolom a példákat, talán ennyi is elég, hogy jelezzem, a magán és állami, vagy még tágabban a magán és a közösségi oktatás megkülönböztetése világszerte, és nyugati világszerte is igencsak különböző elveken alapul. Az viszont mindenesetre tény, és ezt az említett konferencián tartott előadásomban ki is emeltem, hogy a legtöbb általam ismert fejlett országban, ha nem is mindegyikben, a felekezeti iskolákat a közösségi iskoláktól valamilyen módon megkülönböztetik, és a magánoktatás körébe tartozónak tekintik. De fordítva talán még pontosabb lesz az állításom: a legtöbb nyugati országban a magániskolának tekintett intézmények döntő többsége nem más, mint felekezeti iskola.

Nézzük meg hát a felekezeti iskoláztatás szabályozásának néhány nyugati modelljét!

*

A legegyszerűbb képlet az észak-amerikai, az USA modellje. Erre talán nem is nagyon kell szót vesztegetnem, hiszen közismert, az Egyesült Államokban a közoktatás ingyenes helyi közszolgáltatásnak minősül, szövetségi szintről gyakorlatilag nem irányítják, az államok szintjéről már igen, de a rendszer egésze erősen decentralizált, tartalmilag a helyi politika ellenőrzése alatt áll, költségeinek nagyobbik részét is helyi adókból fedezik. A tanulóknak az egyes államokban átlagosan 10–15 százaléka jár magánintézményekbe, amelyeknek döntő többsége felekezeti, és azon belül is leginkább katolikus iskola. Ez egyenes következménye annak, hogy az USA alkotmánya merev fallal választja el egymástól az államot és a vallási intézményeket: a vallási tevékenységet, illetve meggyőződést szigorúan magánügynek tekinti. Ennek megfelelően az állami iskolákban – amelyek a mi mai szóhasználatunkban önkormányzati iskolák lennének – mindenfajta vallással kapcsolatos tevékenység, arra való utalás, sőt elvileg még a vallási jelképek viselése is tilos. Mostanában kezd ez a tiltás annyiban oldódni egyes államokban, hogy a tananyagban egyáltalában szóba hozhatók a vallások, a különböző egyházak, s azok szerepének hangsúlyozottan elfogulatlan ismertetése, de ma még ez is csak az államok kisebb részében lehetséges. A felekezeti iskolák nagy számát éppen az indokolja, hogy a vallási, felekezeti hatás végletesen ki van zárva az állami oktatásból, következésképpen azon kívül keresi meg a maga helyét.

Ehhez azonban rögtön azt is hozzá kell tennünk, hogy bár az Egyesült Államokat általában vallásos országnak tekintik, a szociológiai vizsgálatok szerint az USA magániskoláit igénybe vevő szülők többnyire nem vallási okokból választják gyeremeiknek ezt a meglehetősen nagy anyagi terhet jelentő oktatási formát, hanem azért, mert míg a körzetesített állami iskolák erősen egyenlősítő jellegűek, addig a privát intézmények szabadon választhatják meg, hogy kit vesznek fel és kit nem, vagyis képesek exkluzív, elitista képzést kialakítani. Az egyházi iskolák többsége drága tandíjat szed: finanszírozásukhoz tilos közpénzeket nyújtani. Ez a kirekesztettség azonban másfelől az autonómia magas szintjét is jelenti: az állam, vagy a helyi politikai testületek a magániskolák munkájának tartalmába, szelekciós elveibe semmilyen módon nem szólhatnak bele, tevékenységüket nem szabályozzák és nem ellenőrzik. Gazdasági szempontból a felekezeti iskolák, mint a többi magániskola is, egyaránt működhetnek vállalkozási, és nonprofit alapon.

Annak, hogy lényegében ugyanazon tankönyvekből ugyanazokat a tárgyakat módszertanilag is azonos módon tanítják az egyházi iskolákban, mint az államiakban, az elemzők szerint nagyon egyszerű oka van. Az tudniillik, hogy diákjaiknak a felsőoktatásba való bejutáshoz ugyanazoknak a felvételi követelményeknek kell megfelelniök, mint az állami iskolákat elvégzőknek.

A magánoktatás körül az Egyesült Államokban ma is heves vita folyik. Egyesek azért tartják felszámolandónak, mert nyilvánvalóan fokozza a gyermekek esélyeinek egyenlőtlenségeit, ami ellentmond az amerikai demokrácia alapértékeinek. Mások viszont azért javasolják, hogy az állam ne csak engedélyezze,

de a jövőben támogassa is a privát iskolákat, mert szerintük ez egy másik demokratikus alapértéknek, az egyéni szabadságnak a kibontakoztatását segítően elő. És ma már egyre többen kardoskodnak amellett, hogy ha a szülők kívánják, az állami iskola szelleme akár vallásos is lehessen. Ma mindenesetre az a helyzet, hogy a közpénzekből fenntartott iskolák az USA-ban világnézeti értelemben a nálunk elterjedt szóhasználattal élve szigorúan semlegesek.

*

Angliában ugyancsak élesen elválik egymástól az állami és a privát oktatás szférája, de egészen másként, mint az USA-ban. A felekezeti iskoláknak ugyanis itt a nagyobb része nem számít magániskolának. Az állami szektorban itt tudniillik ma kétféle iskola működik: a *county schools* (megyei iskolák) és a *voluntary schools*, amit talán önkéntes iskoláknak fordíthatnánk. Az előbbieket a helyi oktatási hatóságok irányítják és finanszírozzák, az utóbbiakat ugyancsak, de egyházi, vagy karitászos jellegű szervezetek részvételével. A felekezeti iskolák 1945 óta tartoznak a nem-privát szektorba: az addigi magániskolák fenntartói akkor választhattak, hogy belépnek-e az állami szektorba, és akkor teljes állami finanszírozásban részesülnek, vagy megőrzik függetlenségüket, de nagyrészt le kell mondaniuk az állami támogatásról is. A felekezeti iskolák döntő többsége az előbbi utat választotta, beépültek az állami iskolarendszerbe, így ma az angol magániskolák nagyobbik része nem vallási jellegű, hanem, mint bírálók mondják, egyszerűen "gazdag gyerekek intézményei". A felekezeti iskolák többsége viszont az állami rendszerbe tartozik.

A 45-ös döntés után is függetlennek maradt magániskolák – köztük néhány felekezeti is – szervezetükről és munkájuk tartalmáról maguk döntenek. Ez azért fontos, mert azóta az állami szektorban egyenlősítő elvek alapján fokozatosan végbement az alsó és a középfokú oktatás egységesítése (a tanulók több, mint 90 százaléka így ma már egységes iskolába jár). A privát intézmények, a többi 10 százaléknyi tanuló iskolái viszont többségükben megőrizték hagyományos, korai szelekcióra épülő gimnáziumi szervezetüket és ezzel nemcsak fenntartották, de meg is erősítették sokat bírált, nyíltan az elit elkülönülését szolgáló jellegüket.

*

Németország magániskolái jogilag két csoportra oszlanak: úgynevezett helyettesítő és a kiegészítő iskolákra. Az előbbieknél szerkezetüket, szervezetüket, tantárgyaikat és módszereiket tekintve el kell fogadniuk lényegében minden, az állami iskolatípusokra vonatkozó előírást. Munkájuk így gyakorlatilag minden tekintetben "egyenértékű" a megfelelő állami iskolákéval. Teljesíteniük kell az előírásokat a tanárok alkalmazása, fizetése stb. tekintetében is. Csak az ilyenfajta magániskolák jogosultak teljes értékű állami támogatásra. Az úgynevezett "kiegészítő" jellegű iskolák viszont olyasfajta képzést nyújtanak, amely az állami iskolarendszerben egyáltalán nincs.

A helyettesítő iskolákat, amelyek tehát tartalmilag majdhogynem ugyanolyanok, mint az államiak, tulajdonképpen csak világnézeti irányultságuk kü-

lönbözteni meg azoktól. Ezeket ugyanis többségükben egyházak vagy felekezeti háttérű szervezetek tartják fön, az utóbbiakat viszont – amelyekből nagyon kevés van – egyesületek, alapítványok és magánszemélyek. Ezek főleg szabadiskolák, *Waldorf*, *Freinet* típusúak.

E kettősség oka, hogy a német magániskolák többsége történetileg valóban "helyettesítő", pótló jelleggel jött létre: a *Realschule*-kben és a *Gymnasium*-okban a múlt század vége óta rendszeresen mutatkozó számszerű hiány feloldására egészen az 1950-es, 60-as évekig főleg az egyházak vállalkoztak. (Főleg a lányok számára nem nyitott elegendő utat az állami oktatáspolitikai.) A magániskolák többségét kitevő felekezeti iskolák szerepe így Németországban hagyományosan az állami oktatásügy mennyiségi hiányosságainak kompenzálása – és persze egy, az államtól eltérő szellemiség fönntartása. (A német általános iskolás korosztály 5, a gimnazisták 10, a szakképzésbe járók 4 százaléka magániskolás.)

Németország közvéleménye a magánoktatás közpénzekből való támogatása ügyében igencsak megosztott: ezt mutatja, hogy a kérdés az utóbbi években többször is szerepelt mind a Legfelsőbb Bíróság, mind az Alkotmánybíróság napirendjén. A német oktatáspolitikában ugyanis mind az iskoláztatás szabadságát, mind a szülők pénzügyi helyzetétől függő előnyök-hátrányok elkerülését fontos célnak fogadják el – de a közhangulat nyilvánvalóan az utóbbit tekinti fontosabbnak. A legutóbbi szabályozás szerint bizonyos minimumtámogatás az elemi iskoláztatást kivéve (amelyet így teljesen meg kívánnak védeni az egyenlőtlenségektől) bármely magánintézménybe járó diákot megillet, a fölött azonban részben az állami előírásokhoz való igazodás mértékéhez kötik a támogatást, részben az egyes tartományok hatáskörébe utalják. Egyszóval a társadalmi igazságosság érdekében inkább kevésbé, mint többé igyekeznek a magánoktatást közpénzekből támogatni.

A német állami iskolákban, nem úgy, mint az Egyesült Államok közületi tanintézményeiben, van helye a vallási ismereteknek és a hittannak is.

*

A francia állami iskolák azonban – megintcsak a mi mai vitáinkban alkalmazott szóhasználatunkkal élve – éppúgy semlegesek világnézetileg, mint az USA állami iskolái. Franciaországban ugyanis a köziskolákban ugyancsak tilos a vallási-vallásos tevékenység, például a hittan tanítása. Igaz viszont, hogy azért, hogy még véletlenül se merülhessen fel annak gyanúja, hogy az állam akadályozza a szülőket gyermekük vallásos nevelésében, az egész közoktatásban minden szerdán szünnap van – ez a nap szolgál arra, hogy aki kívánja, hittanra járjon –, ebbe az államnak sem beleszólása nincs, se köze nincs hozzá, statisztikai információt sem gyűjthet erről. Evvel a lehetőséggel sok szülő él, mégis igen sokan járatták gyermekeiket állami helyett egyházi iskolába.

Franciaországban ezeket magániskolának tekintik. Az alap- és középfokon tanulók mintegy 23–25 százaléka magániskolás, ezek döntő többsége, több, mint húsz százaléku katolikus felekezeti iskolában tanul.

Ellentétben az amerikai, a német és az angol példával is, a francia felekezeti iskolák nagyobbrészt nem elitintézmények. Felsőoktatásra történő felkészítő munkájuk nem jobb, hanem gyengébb, mint az állami líceumoké. Az elemzé-

sek szerint legnagyobb csoportjuk éppen a szelekciós követelmények enyhítésével, a kisebb versennyel, az e tekintetben humánusabb légkörével vonzza a családokat. Második csoportjuk főleg az állami iskolákban honos szabadosabb, drogvészélyes, fegyelmetlen légkört elutasító középosztálybeli szülők nem feltétlenül továbbtanuló lányainak nyújt hagyományos nevelést. Harmadik csoportjuk főleg munkás- és vidéki körzetekben fogad tanulókat, és végül kisszámú felekezeti liceum számít igazán magas színvonalat diktáló elitintézménynek.

*

Spanyolország esete számunkra azért érdekes, mert ott éppúgy mint nálunk, az utóbbi években a diktatúrából a demokráciába vezető úton járnak. Éppen a felekezeti oktatás ügyében azonban a helyzet a miénknek a fordítottja: ott nem az elnyomott egyházak szabadságjogainak visszaadása, a hívők jogaiba való "visszahelyezése" van napirenden, hanem a Franco-féle "nemzeti katolicizmus-sal", a politikai katolicizmus minden mai demokratikus spanyol erő által elítélt válfajával való egyértelmű szakítás, egyebek mellett az oktatásügynek is a szekularizálása.

A Franco-diktatúra hivatalos ideológiája a közoktatást, és különösen a középiskoláztatást a katolikus egyház ügyének tekintette, az egyházat pedig az iskolai indoktrináció eszközeként használta fel. Hatalomra kerülésével a spanyol tanügyben az Európa más országaiban megfigyelhetőekkel éppen ellentétes tendenciák indultak meg: míg 1931-ben a középiskolásoknak itt 29, addig 1943-ra már 71 százaléka járt magániskolákba, amelyek nagyrészt katolikus felekezeti intézmények voltak. Ingyenes csak a négy elemi osztály elvégzése volt, a továbbtanulóknak az állami és az egyházi iskolákban is tandíjat kellett fizetniük. 1950-re az állami középiskolások az összes középiskolai tanulónak mindössze 9 százalékát tették ki. A hatvanas évektől (amikor a rezsim az elemzések szerint "technokratizálódni" kezdett és a diktatúra oldódott) ez a trend ha lassan is, de megfordult. 1970-ben bevezették a 14 éves korig tartó tankötelezettséget, iskolaépítési programba kezdtek – igaz, az erre szánt összegek nagyobb részét Franco halálát megelőzően még a magániskolák, lényegében tehát a katolikus iskolák hálózatának fejlesztésére szánták. A diktátor halála után azonban megindult az állami iskolák építése is, a demokratikus fordulat után pedig rohamléptekkel kezdett szekularizálódni a spanyol oktatásügy. Így napjainkban a magánoktatás mind az alsó, mind a középfokon csak a tanulók körülbelül egyharmadát fogadja be és aránya tovább csökken. A kilencvenes évektől már Spanyolországban is 16 éves korig tart a tankötelezettség.

A demokratikus spanyol állam nem kiszorítani kívánja a felekezeti illetve a magániskolákat, hanem demokratizálni. A nyolcvanas évek végén a magániskolák 91 százaléka kapott költségeinek száz százalékára kiterjedő állami támogatást, mindazok, amelyek az állami minimumkövetelmények teljesítését vállalták. Ezek az előírások nemcsak az állami, hanem a magánszféra intézményeinek arculatát is jelentős mértékben átalakítják. A katolikus egyház sikertelenül fordult panasszal az alkotmányos fórumokhoz, elvesztette az állami iskolák tanterveinek meghatározásában korábban élvezett jogait, sőt a pénzügyi támogatásért cserébe saját iskoláiban is az állami tantervi előírásokhoz, csoportlétszám-

sek szerint legnagyobb csoportjuk éppen a szelekciós követelmények enyhítésével, a kisebb versennyel, az e tekintetben humánusabb légkörével vonzza a családokat. Második csoportjuk főleg az állami iskolákban honos szabadosabb, drogvészélyes, fegyelmezetlen légkört elutasító középosztálybeli szülők nem feltétlenül továbbtanuló lányainak nyújt hagyományos nevelést. Harmadik csoportjuk főleg munkás- és vidéki körzetekben fogad tanulókat, és végül kisszámú felekezeti liceum számít igazán magas színvonalat diktáló elitintézménynek.

*

Spanyolország esete számunkra azért érdekes, mert ott éppúgy mint nálunk, az utóbbi években a diktatúrából a demokráciába vezető úton járnak. Éppen a felekezeti oktatás ügyében azonban a helyzet a miénknek a fordítottja: ott nem az elnyomott egyházak szabadságjogainak visszaadása, a hívők jogaiba való "visszahelyezése" van napirenden, hanem a Franco-féle "nemzeti katolicizmussal", a politikai katolicizmus minden mai demokratikus spanyol erő által elítélt válfajával való egyértelmű szakítás, egyebek mellett az oktatásügynek is a szekularizálása.

A Franco-diktatúra hivatalos ideológiája a közoktatást, és különösen a középiskoláztatást a katolikus egyház ügyének tekintette, az egyházat pedig az iskolai indoktrináció eszközeként használta fel. Hatalomra kerülésével a spanyol tanügyben az Európa más országaiban megfigyelhetőkké éppen ellentétes tendenciák indultak meg: míg 1931-ben a középiskolásoknak itt 29, addig 1943-ra már 71 százaléka járt magániskolákba, amelyek nagyjából katolikus felekezeti intézmények voltak. Ingyenes csak a négy elemi osztály elvégzése volt, a továbbtanulóknak az állami és az egyházi iskolákban is tandíjat kellett fizetniük. 1950-re az állami középiskolások az összes középiskolai tanulónak mindössze 9 százalékát tették ki. A hatvanas évektől (amikor a rezsim az elemzések szerint "technokratizálódni" kezdett és a diktatúra oldódott) ez a trend ha lassan is, de megfordult. 1970-ben bevezették a 14 éves korig tartó tankötelezettséget, iskolaépítési programba kezdtek – igaz, az erre szánt összegek nagyobb részét Franco halálát megelőzően még a magániskolák, lényegében tehát a katolikus iskolák hálózatának fejlesztésére szánták. A diktátor halála után azonban megindult az állami iskolák építése is, a demokratikus fordulat után pedig rohamléptekkel kezdett szekularizálódni a spanyol oktatásügy. Így napjainkban a magánoktatás mind az alsó, mind a középfokon csak a tanulók körülbelül egyharmadát fogadja be és aránya tovább csökken. A kilencvenes évektől már Spanyolországban is 16 éves korig tart a tankötelezettség.

A demokratikus spanyol állam nem kizorítani kívánja a felekezeti illetve a magániskolákat, hanem demokratizálni. A nyolcvanas évek végén a magániskolák 91 százaléka kapott költségeinek száz százalékára kiterjedő állami támogatást, mindazok, amelyek az állami minimumkövetelmények teljesítését vállalták. Ezek az előírások nemcsak az állami, hanem a magánszféra intézményeinek arculatát is jelentős mértékben átalakítják. A katolikus egyház sikertelenül fordult panasszal az alkotmányos fórumokhoz, elvesztette az állami iskolák tanterveinek meghatározásában korábban élvezett jogait, sőt a pénzügyi támogatásért cserébe saját iskoláiban is az állami tantervi előírásokhoz, csoportlétszám-

normákhoz stb. kell igazodnia. A kötelező oktatás évfolyamain az államilag támogatott iskolák tandíját sem szedhetnek, és irányításukat is demokratizálniuk kell, be kell vonniuk az irányító testületekbe a szülőket, pedagógusokat, diákokat. Sem a tanulók, sem a tanárok felvételénél nem alkalmazhatnak diszkriminációt. Fontos jelenség, hogy a privat iskolák között egyre kevesebb a felekezeti: ma már a magániskolák nagyobbik fele nem katolikus, hanem egyéb irányzathoz tartozik.

Az állami iskolák kötelesek a hittan tantárgyként való oktatását megszervezni, de a bizonyítványban ennek eredményét nem veszik figyelembe, és a tantárgy tanulása fakultatív. Eltörölték azt a néhány évig érvényben volt előírást is, hogy a hittant nem választóknak etikát kell tanulniuk.

*

Következzen most a *holland* modell, ami számomra talán a legérdekesebb. A holland társadalom története immár évszázadok óta egymással szemben álló felekezetek történeteként írható le. Századunk elejétől katolikusok és protestánsok, illetve az őket képviselő "keresztény" és "liberális" pártok között a szocialisták játsszák a mérleg nyelvét. Az 1920-as évektől kialakult sajátos politikai-felekezeti egyensúly mára azt eredményezte, hogy Hollandiában nemcsak az iskolarendszer, de lényegében minden hasonló szolgáltatás, mint pl. az egészségügy és a média is, a nagy vallási csoportok számára külön szerveződik. Mindezekből párhuzamos rendszereket tartanak fenn.

A korábbi harcokat mára a következetes elkülönülés és a számunkra meglepő mértékű tolerancia váltotta fel. A tanügyet illetően a jelszó már évtizedek óta a "szeparált, de egyenlő" oktatás. Az általános és a középiskolába járó tanulók mintegy harminc százaléka protestáns, majd negyven százaléka viszont katolikus magániskolába jár. A lakosság körülbelül egyharmada pedig "semleges" iskolát választ gyermekeinek: ez utóbbiakat nevezik állami iskoláknak. És végül: a tanulók kevesebb, mint 10 százaléka a három nagy csoporton, tehát a "semleges" államin és a kétféle felekezeti magániskolarendszeren is kívül álló, semleges, vagyis nem felekezeti háttérű (Waldorf, Freinet stb.) magániskolába jár.

A működtetési és a tartalmi előírások a világnézeti, vallásgyakorlási kérdések kivételével egyformán érvényesek a három nagy rendszer intézményeire, a semleges magániskolák is csak tartalmi vonatkozásban (mit és hogyan tanítanak) élveznek nagyobb szabadságot. Az iskolák nevelőmunkájának alapkérdéseiben ugyan fenntartójuk dönt: az jelöli ki a tantervet és a tananyagot, alkalmazza a tanárokat, határoz a vallásoktatásról és így tovább, de szigorúan azonos érvényű állami előírások szerint. Az óraszámokat, az osztálylétszámokat, a tanár-diák arányt és így tovább minden iskolára központilag írják elő.

Hollandiában a református és a katolikus magániskolákat, a semleges állami iskolákat és a semleges magániskolákat egyaránt az állam tartja fenn, a helyi önkormányzatok közvetítésével, szigorúan egyenlően finanszírozva azokat.

Szoros előírások léteznek arra nézve, hogy hány azonos felekezeti, világnézeti, vagy központilag elfogadott pedagógiai irányzatnak minősülő (gyakorlatilag ez a Waldorf-pedagógiát jelenti) elveket választó családból jött tanuló

jelentkezése esetén finanszírozza az állam a helyi hatóságon keresztül a megfelelő iskola (magániskola) megalakítását, és mekkora létszámcsökkenés esetén kell az iskolákat megszüntetni. Ha az azonos elveket választó családok száma valahol egy bizonyos minimumon felül, de az önálló intézményalapításhoz szükségesen alul van, az önkormányzat köteles az ilyen családok gyermekei számára az iskolabuszoztatást megszervezni, hogy senki ne kényszerüljön elveit föladni.

Az állami előírások "egyenlő megtartásán" pénzügyi szempontból is szigorú felügyelet őröködik, mert így kívánják az eltérő világnézetű vagy szemléletű és anyagi helyzetű családok gyermekeinek biztosítani az egyenlő feltételeket. A magániskoláknak is – hacsak az állami támogatásról teljesen le nem mondanak, amire gyakorlatilag nincs példa – tilos tanulóikat előnyösebb helyzetbe hozniuk másoknál. Nem szedhetnek tandíjat, nem adhatnak magasabb tanári fizetéseket stb., mint bármely más iskola. Az elitképzés és a magánoktatás fogalma így Hollandiában nem kapcsolódik össze. Az egyenlőségért azonban magas árat kell fizetni: fenntartása szigorú állami kontrollt igényel.

* * *

A fentiek ismeretében alighanem le kell számolnunk azzal az illúzióval, hogy akár a magánoktatásnak (és azon belül a felekezeti), vagy önmagában a felekezeti iskoláztatás szabályozásának lenne valamilyen "egységes nyugati" modellje. Ilyen modell *nincs*.

A felekezeti oktatás egy-egy országban játszott szerepe mindenütt valamilyen kiküzdött (és nem is mindig változatlan) politikai kompromisszumot tükröz. Az általam bemutatott államok mindegyike fontos értéknek tekinti a világnézeti szabadságot és a tanulás-tanítás szabadságát, mégis némelyikük homlokegyenest eltérő módon szabályozza a magán és a felekezeti iskoláztatást és egészen eltérő mértékben vállal részt annak finanszírozásából. Hogy hogyan és mennyire, az nem elsősorban attól függ, hogy miként gondolkodnak ezekben az országokban a hitről és a világnézeti szabadságról, hanem attól, hogy miként vélekednek az egyházak és az állam kapcsolatáról, illetve, hogy mi ott az uralgó álláspont a társadalmi esélyegyenlőség kívánatos mértékéről.

Nincs tehát közös nyugati minta. Mégis van azonban valami, ami közös: az a törekvés, hogy olyan szabályozási megoldást találjanak, amely egyfelől a legnagyobb szabadságot jelentő választást teszi lehetővé mindenkinek, világnézetétől függetlenül, másfelől az, hogy az adott társadalomban kialakult vallási-politikai-világnézeti megosztottságokhoz alkalmazkodva a lehető legkisebb ütközési lehetőségeket is kiküszöböljék, hogy eleve olyan szabályozást alakítsanak ki, amely az értelmetlen helyi, felekezetek, csoportok vagy egyének között világnézeti okokból folytatandó harcokat feleslegessé teszi, illetve eleve kizárja.

Ez az a megközelítési mód, amelyre véleményem szerint Magyarországon nekünk is törekednünk kell. Ausztria kivételével minden szomszédunk polgárháborús, vagy majdnem polgárháborús helyzetben van – kerüljünk el, ha csak lehet minden, az állampolgárok különböző csoportjait egymás ellen hangoló megoldást.

Tegyük lehetővé, hogy mindenki olyan iskolába adhassa gyermekét, amilyenbe akarja, de senki se kényszerüljön arra, hogy neki nem tetsző intézményt

válasszon, és arra sem, hogy egyáltalában döntési szituációba kerüljön, ha ezt nem kívánja.

Ma és nálunk, tekintettel az ország többfélekezett voltára, a nem hívők alighanem magas arányára és a magyar hagyományokra, azt találnám a legcélszerűbbnek, ha *mutatis mutandis* a francia, vagy az amerikai példát követnénk. Válasszuk tehát el egymástól egyértelműen a közösségi és a magánszférát: az állami-önkormányzati iskolák legyenek világnézetiileg pártatlanok, a felekezeti iskolák, vagy az egyesületi, alapítványi jelleggel szerveződő ökumenikus intézmények pedig szabadon "elfogultak". Az állam pénzügyileg is támogassa a magánintézményeket, de e tekintetben is legyen egyértelmű ezek különbözősége a közintézményektől. Ez egyben az ilyen iskoláknak az államtól való nagyobb szabadságára is garanciát jelenthet.

LUKÁCS PÉTER

IRODALOM

- BOYD-BARRETT, OLIVER: State and Church in Spanish Education. *Compare*, 1991/2.
- EDUCATION IN OECD COUNTRIES, 1987-88. *A Compendium of Statistical Information*. Special Edition. Paris, OECD, 1990.
- FOON, A.N.: Nongovernment School Systems: Funding, Policies and Their Implications. *Comparative Education Review*, 1988/2.
- GINSBURG, M. & COOPER, S. et al.: National and World-System Explanations of Educational Reform. *Comparative Education Review*, 1990/4.
- GLENN, C.E.: *Choice of Schools in Six Nations*. US Department of Education, 1989.
- LEVY, D.C. (Ed): *Private Education*. Studies in Choice and Public Policy. Oxford University Press, 1986.
- WALFORD, G. (Ed): *Private Schools in Ten Countries. Policy and Practice*. London-New York, Routledge, 1989.
- NATHAN, J. (Ed): *Public Schools by Choice*. Institute for Learning and Teaching. St. Paul, Minnesota, 1989.
- WALFORD, G.: *Privatization and Privilege in Education*. London-New York, Routledge, 1990.